

„OLYAN CELLÁBAN, AHOL ÉJJEL-NAPPAL VILLANY ÉGETT...”

Csögör Lajos emlékezik börtönéveire

Horváth Andor, a lap főszerkesztő-helyettese bevezető sorokat kért tőlem Csögör Lajos börtönemlékezéseire. Miért engem szemelt ki? Talán azért, mert a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem egykori rektorának a fia reám bízta, hogy apjuknak a Polis Könyvkiadó gondozásában rövidesen megjelenő visszaemlékezését (Csögör Lajos börtönévei) történelmi keretbe foglaljam. A kényszerűségből Marosvásárhelyről Budapestre áttelepedett nyugdíjas orvosprofesszor kilencvenéves korában, 1994-ben hangban és képből rögzített terjedelmes beszélgetésben, Barabás Béla kérdéseire válaszolva mesélte el életpályáját.

Ennek a videointerjúnak gépiratos szerkesztett változatából emelték ki a szerkesztők az alábbi részletet.

Az olvasó tájékoztatására leírok hat mondatot.

- 1. Csögör Lajost 1949. november 3-án azzal a gyanúval tartóztatta le a Szekuritáté Marosvásárhelyen, hogy részese volt a Magyarországon perbe fogott és halálra ítélt Rajk László titóista összeesküvésének.*
- 2. Ennek indítéka az volt, hogy az egy évvel későbbi magyarországi koncepció perben gyanúba fogott kolozsvári múltú Demeter Béla kihallgatási jegyzőkönyvét a magyar titkosszolgálat átadta a románoknak, és ebben név szerint szerepeltek mindazok az erdélyi magyarok, akikkel az életben Demeter kapcsolatban állott, köztük Csögör is.*
- 3. A román kihallgatónak meg kellett bizonyosodniuk, hogy Csögör Rajkkal és elítélt „büntársaival” még csak személyes ismeretségben sem volt.*
- 4. A készülő romániai titóista perben Csögör Lajos használhatatlannak bizonyult, de biztos, ami biztos alapon, ítélet nélkül kétévi „adminisztratív” elzárással sújtották, tartálékolva őt egy másik perre.*
- 5. A marxista eszmei tájékozódású és kommunista mozgalmi gyakorlattal rendelkező nemzedéktársakkal barátkozó fogorvos 1944-ben részt vett abban a hiábavaló erőfeszítésben, hogy Magyarország lépjen ki a szovjetellenes háborúból.*
- 6. Ezt a múltat a Román Kommunista Párt vezetősége államvédelmi szerveivel és igazságszolgáltatásával úgy értelmezte, hogy kimeríti a hazaárulás tényállását.*

Benkő Samu

**A legképtelenebb
esemény is elég volt
arra, hogy az embert
reménnyel töltsse el.**

■ *1951 nyarán tehát elvitték Jilaváról. Hova?*

– Egy Ghencea nevű elosztóhelyre, onnan vitték azután az embereket mindenféle más irányba. Ott szabadon lehetett mozogni. Találkoztam vásárhelyiekkel, akikkel aztán izenni tudtam a feleségemnek, hogy egészséges vagyok, és hogy innen visznek Ocnele Mari-ra, az ugye egy régi sóbánya...

– *Itt keveredtek a köztörvényesek és a politikaiak, és itt sem volt érdekes az, hogy neked nincs ítéleted?*

– Úgy emlékszem, itt közölték – vagy még Jilaván? nem tudom, de közölték –, hogy kétévi adminisztratív büntetést kaptam én is és Méliusz is, és később mondták meg, hogy ezt az adminisztratív büntetést Ocnele Mari-on fogjuk tölteni. Ott régen egy bánya volt, sóbánya, és annak megfelelően volt egy nagy épület, ahova az oda helyezett közbűnösöket vitték, és azok dolgoztak a bányákban. Oda vittek minket is. De, mondom, még előbb izenni tudtam a feleségemnek, így hát hírt hallott rólam, és pedig szavahihető embertől.

– *Milyen volt Ocnele Mari, és meddig voltál ott?*

– Hát Ocnele Mari-on, ott nagy termék voltak, egy óriási teremben laktam, körülbelül negyvenen voltunk szintén két sorban, két szinten elhelyezve, és onnan vittek munkára. A munka mindig reggel öttől délután ötig tartott az első csoportnak és délután öttől hajnali ötig a második csoportnak. Hát az jó volt, amikor nappali csoportba került az ember, mert ez folyton váltakozott, de éjszaka, az nagyon fárasztó volt, éhesek is voltunk, szóval...

– *Milyen munkát kellett végeznetek?*

– Asztalosmunkát végeztünk, ami kezdetben a mi részünkre, mondjuk az én részemre, jól volt megszervezve, mert négyes csoportokat alkottak, és minden csoportnak kiadtak egy munkát. Abban a csoportban, amelyikben én voltam, volt egy szakember, egy asztalos, kolozsvári ember, akivel nagyon örültem a találkozásnak; tudtam, hol lakott otthon, satöbbi, szóval hamar kialakult egy ilyen szoros együttműködés, és ő nagyon segített. Tehát a csoport el kellett hogy végezzen bizonyos mennyiségű munkát, és ő kifente nekem a gyalumat; addig nem tudtam, hogy kell fenni a gyalut...

– *Kikkel voltál még egy csoportban?*

– Nem emlékszem, mert aztán változott a csoport.

– *Magyarok, románok vegyesen voltak?*

– Magyarok, románok vegyesen, és mondom, ez így jól ment, mert amelyik csoport elvégezte a rá kirótt munkát, annak a reggeli tercs – az ilyen híg puliszka, folyékony puliszka – 25 gramm cukorral volt édesítve. Az a csoport, amelyik nem végezte el, annak a tagjai pedig csak tíz grammot kaptak. Aztán hogy tényleg beletették, nem tették, ki tudja, de mindenesetre az, amit mi kaptunk mint jó csoport, sűrűbb is volt és jobb ízű is. Erre ők is rájöttek, hogy ez így megkönnyíti egyesek életét, tehát mindenkinek egyénileg kellett elvégezni valami munkát.

– *Mit dolgoztatok?*

– Székeket csináltunk, széklábakat, asztallapokat és ilyen egyszerűbb dolgokat, de ez nekem nagyon kínos volt, mert mikor már beletanultam volna, hogy meg tudom én csinálni egyedül is, akkorra változott a munka, valami mást adtak. Tehát egyfajta munka maximum két hétig tartott, azután már valami mást kellett csinálni, akkor megint eltelt két-három nap, amíg megtanultam, hogy azt hogy kell – na, szóval voltak ennek ilyen oldalai. De azután ott egy kicsit javult a helyzetem, mert a parancsnok helyettese tudta, hogy orvos vagyok, fogorvos, és megfájdult nagyon a foga, és hívott, hogy nézzem meg, mit csináljon. Hát mondtam, mit kell vele csinálni, de itt nincs semmi felszerelés, nem tudok segíteni rajta, de megmondtam, hogy menjen ki a faluba, ott van fogorvos, azt a fogat ki kell húzni, nincs más lehetőség; na,

szóval ez már akkor tudta, és úgy valamivel szimpatikusabb is volt, mint a parancsnok. Hát ez például segített.

Amikor beteg lettem, fertőző májgyulladásom volt, akkor – de ezt másokkal is megtették – kivettek a munkából; a betegek bent maradhattak egész nap abban a nagy szobában, ahol laktak, ahol az éjszakát addig is töltötték, és kaptunk teát korlátlan mennyiségben, cukor nélkül, de teát, délben és este pedig kaptunk hat-hat főtt krumplit. Ebből állt a napi étkezés. Ettől aztán mindenki meggyógyult, mert ez nem terhelte senkinek a máját. Tudom, hogy egy alkalommal, mikor az őr hozta nekem a hat krumplit, s azt mondta, hogy megkóstolja, és egy krumplit kivett, hát azt hittem, megfojtom. Hogy mit jelentett akkor egy krumpli... Ugye mikor az ember már ki volt egész nap éhezve, s várta azt a hat, inkább kisebb, mint közepes nagyságú krumplit, és akkor azt elveszik... Na de hát nem volt mit csináljak, tudomásul kellett hogy vegyem.

– *Sót adtak a krumplihoz?*

– Nem, semmit, ilyesmiről nem lehetett szó, de mondom, mégis az a kiváltságos helyzetem alakult ki, hogy most már megismert az a tiszt; tudta, hogy én fogorvos vagyok, és amikor már kezdtem jobban lenni, ott volt egy kicsi kázinó, amiben nem árultak mást, csak kenyeret, mert mi ott pénzt is kaptunk, a nevünkre volt valamelyes összeg félretéve a munkáért, és akkor betett oda. Én ott naponta – nem tudom, délelőtt vagy délután vagy kétszer is – bizonyos meghatározott időben a büntetetteknek adhattam el kenyeret meg dzsemet, ha volt, meg talán hogyhíjjákat, na... kétszersültet. És hát ez nekem nagyon jó dolog volt, mert a parancsnok, mikor átadta nekem ezt a nagy funkciót, kijelentette...

– *Ellátott valamilyen utasítással?*

– Elsősorban megmondta, hogy vigyázzak, hogy semmi hiányom ne legyen, mert akkor azonnal kitesz onnan, és ami kevés pénzem nekem is volt összegyűlve, elveszi a hiányért. Már nem emlékszem pontosan, talán hét ilyen kétszersült vagy hogy nevezik, szóval ebből talán hét darab volt száz vagy kétszáz gramm, nem emlékszem, de tudom, hogy a parancsnok azt mondta: eggyel kevesebbet adjak, mérleg ugye nem volt, tehát eggyel kevesebbet adjak, mint amennyi jár, hogy legyen mindig többletem, mert ha nem lesz, akkor az az én bűnöm. Ugyanígy a kenyérnél és mindennél. Mindenből valamivel kevesebbet kellett hogy adjak, mint amennyi tulajdonképpen járt volna. Így lett egy-egy kis többlet, amit én nyugodtan megettem mindig, mert nem kellett elszámoljak vele senkinek, úgyhogy akkor egy kicsit meg is erősödtem.

Még annyit meg kell mondanom, hogy amíg a fertőző májgyulladásom volt, bekerültem a kórházba is pár napra, az nem igazi kórház volt, hanem csak fektető, ahova betették a súlyosabb betegeket; hát én ott találkoztam egy Lőrinc Ernő nevű régi ismerőssémmel, aki Vásárhelyen dolgozott, egy baloldali túlzásokra hajlamos emberrel, elvtárrsal, akit már rég nem láttam, és hát persze ott örül az ember egymásnak akkor is, ha kinn nem voltak különösebb jó viszonyban... Ő egyszer beszélgetés közben kérdezte, hogy tudom-e, hogy a feleségemet miért nem nevezték ki előadótanárnak, annak dacára, hogy 1948-ban fel volt terjesztve. Mert '48-ban teljesen átvettük a szovjet felsőoktatási rendszert. Ennek például az lett a következménye, hogy egy olyan kicsi fakultáson, mint amilyen a vásárhelyi volt, öt fakultást kellett létesíteni, vagyis a fakultás önálló intézettel alakult, és volt egy gyermekgyógyászati fakultás is. A gyermekgyógyászati fakultás keretében volt egy tanszék, amelynek az volt a neve, hogy az egészséges és beteg gyermek lélektana, s erre volt felterjesztve tanári kinevezésre a feleségem. Én nem is forszíroztam ezt egyáltalán, mert nem akartam, hogy olyan látszata legyen, de éppen egy tanári ülésen Vásárhelyen, amikor meg kellett nevezni, hogy kiket terjesztünk fel, akkor a jelen lévő román professor, Săbădeanu – valamikor állítólag Szabédinek hívták, nem tudom –, egy románul is, magyarul is kitűnően tudó ember és nem elfogult, szóval ő azt mondta, hogy hát miért akarjunk

mi mást hozni, mikor itt van a feleségem, akiről köztudomású volt, hogy sokoldalúan képzett; nem azért, mert a feleségem, de tényleg egy több nyelvet beszélő és szakmájában is jól képzett ember volt, hát miért ne terjesszük őt fel? Na és akkor a tanács ugye úgy határozott, hogy természetes dolog, és na ő lett felterjesztve tehát előadótanárnak, de nem nevezték ki. Mert amint aztán Lőrinc Ernőtől megtudtam, azért nem nevezték ki, mert Bányai és a felesége, szóval a Bányai-klikk, az tiltakozott a ki nevezés ellen, mondván, hogy a feleségem, amikor 1934-ben Párizsban volt egy évig vagy még több ideig is, már nem tudom, akkor trockista lett, és hát ezért nem alkalmas arra, hogy ott egy ilyen kényes állást betöltsön; ezért nem jött meg aztán az ő kinevezése, közben persze engem is elvittek, úgyhogy akkor már nem is kellett más indok.

– *Ocnele Mari-nál tartottunk...*

– Igen.

– *Kantinos vagy, telik az adminisztratív büntetésed, amit ugye két évnek mondtak, tehát 1951 novemberében szabadulnod kellene. Mi történik ehelyett?*

– Azt nem tudom, hogy ők mikortól számították azt a két évet, akkortól-e, amikor letartóztattak, vagy akkortól, amikor odaszállítottak, de hát természetesen az ember reménykedett. A legképtelenebb esemény is elég volt arra, hogy az embert reménnyel töltsse el. Minél rosszabb helyzetben voltunk, annál inkább kellett a remény. Hát ott szabadon járhattunk, mert dolgoztunk, szabadon nappal jártunk, és tudom, oda volt adminisztratív büntetésre helyezve a szociáldemokrata Pásztai Géza is. Ő akkor már félig meg volt vakulva, csak úgy támolyogva járt az udvaron, és éppen valami edényben étel volt a kezében, amikor odamentem hozzá, és üdvözöltem, s azt mondta: Lajos, tudod, hogy minket pár nap múlva kiengednek? Mondom: Géza, hallottál valamit? Nem, csak úgy gondolom... Hát aztán egyáltalán az emberek nagyon különböző módon viselkedtek. Például ott volt Méliusz is velem egy csoportban már Ocnele Mari-on, és ő még akkor is rendíthetetlen híve volt a rendszernek, tehát nem kezdődött benne némi kritika. Mesélte ott nekem, hogy nézd meg, ez a parancsnok – egy szadista, kapitányi rangban levő szadista volt ottan a parancsnok, kicsi, vékony pasas, a pár csizma, amit viselt, szinte nagyobb volt, mint ő –, nézd meg, hogy milyen fegyelmet tud tartani. Hát könnyű volt fegyelmet tartani, itt kiéhezett emberek és ott fegyveres őrök. Na, akkor kapott ott egy csomagot, aminek a tartalmából arra gyanakodott, hogy azt nem a felesége állította össze, tehát tulajdonképpen volt, vagyis lett volna oka arra, hogy gyanakodjék, hogy itt azért nem minden tiszta, nem minden úgy van, ahogy mi azt ugye a háború előtt a Szovjetunióról hallottuk, mert hiszen mind csak jót hallottunk.

– *Hogy kerültél el Ocnele Mari-ról?*

– Egyszer csak jött az őr, hogy szedjem a holmimat. Nem tudtam, miért...

– *Mikor volt ez körülbelül?*

– 1952 nyarán volt. Ideadták a régi ruhámat, és abba felöltözve, miután összeszedték a holmimat és mindent ideadtak, kivittek az állomásra, és vasútra ültettek Bukarestbe; csak egy őr kísért, fegyver nélkül, tehát minden feltűnés nélkül. Szóval akkor már abban a ruhában voltam, amiben annak idején letartóztattak, és közben beszélgettünk az őrrel; hát ő sem tudott semmit, őt elküldték, hogy engem kísérjen.

– *Milyen volt a szabad világ? Az a rövid utazás is, lassan majdnem három év után?*

– Hát azt csodálatos volt nézni, de megint aggodalmakkal tele is, hogy vajon miért visznek. Mi történt? Az embert ilyenkor mindig az foglalkoztatja, hogy nem még valami rosszabb vár-e, valami újabb... Na, elég az hozzá, hogy megérkeztünk Bukarestbe, beszállított a belügyminisztériumba, és ott megint a szokásos vizsgálat, hogy semmi ne maradjon nálam, még cipőfűző sem, és elhelyeztek az úgynevezett szub-szolban, ami azt jelenti, hogy a pincesor alatt még volt egy sor, ahova a nap nem sü-

tött be, tehát ott éjjel-nappal villany égett, és legalábbis abban a cellában, ahova tettem, jobbról is, balról is volt két ágy, és minden ágyban két személy feküdt. Tehát egy ilyen cellába kerültem, és egy Pahont Dumitru nevű, legalább száz kilónak kinéző emberrel kerültem egy szűk fekhelyre, de hát ez volt, ott kellett élni. És hát nagyon szigorú felügyelet volt, mert nem lehetett az ágyon hátradőlni, hanem az ágy szélén kellett ülni, hogy nappal ne aludjék az ember, nagyon szigorú felügyelet volt, és a vécére való kivétel és visszahozatal is feltett szemüveggel, holott senki se láthatott, mert hiszen nem lehetett kilátni a cellákból, csak kívülről lehetett benézni, ha elhúzták azt, ami fedte azt a kis nyílást...

– *Hogy hívták románul azt a kis nyílást?*

– Nem tudom.

– *Mert magyarul circlinek hívják, ugye?*

– Nem tudom magyarul se... Na elég az hozzá, hogy ott egy újabb kihallgatás-sorozat kezdődött. Elég sűrűn az első időben. Ennek a célja az volt, hogy milyen részt vettünk mi 1944-ben a Békepárttal való tárgyalások során, mikor arra akartuk a kormányzatot rávenni, hogy ugorjon ki a háborúból Magyarország is. Hogy akkor tulajdonképpen mi nem azt akartuk, hogy ezáltal a háború megrövidüljön, hogy a Szovjetunióknak ezáltal segítséget nyújtsunk, hanem pusztán csak azt akartuk, hogy Észak-Erdély megmaradjon Magyarország részére. Ez volt a fő bűn, erről kellett tehát nekünk, kellett nekem vallomást tenni.

Utólag, amikor kikerültem, hallottam, hogy Pesten is letartóztatták a Békepárt tagjait és ennek az erdélyi reprezentánsait, ugye minket, aztán már letartóztatták a tényleges vezetőt, hogy hívják... Jakab Sándort is, úgy tudom, 1952-ben; és nekünk, nekem speciálisan erről kellett volna ugye vallomást tenni. Hogy itt volt egy összeesküvés, amelyiknek egy része volt ez, tulajdonképpen Teleki Géza és Márton Áron vezetésével. Mondtam, hogy nem tudom, hogy volt-e vagy nem, én nem tudok róla. Én tudom azt, hogy mi annak idején az Erdélyi Párt vezetőivel arról tárgyaltunk, hogy Magyarország ugorjon ki; hogy ők elsősorban arra gondoltak, hogy ezáltal a saját pozícióik is javulnak, ha Magyarország kiugrik a háborúból, az lehet, de a fő célunk nekünk tényleg az volt, hogy érjen véget a háború... Persze bennünk is élt az a gondolat, hogy ha Magyarország azonnal követi Románia példáját, mert hiszen a szovjet-román béketárgyalás vagy hogy nevezték...

– *Fegyverszüneti megállapodás.*

– ...a fegyverszüneti megállapodásban volt egy ilyen mondat, hogy a Szovjetunió támogatja, hogy Erdély vagy Erdély nagy része Romániához tartozzék; tehát volt egy ilyen lehetőség, hogy ha Magyarország kiugrik, akkor valamit nyer ezáltal. Persze hogy ez nekünk is a szívünk mélyén élt, de akkor ténylegesen nem ezt kértük Telekiéken keresztül Horthytól, hanem azt, hogy ugorjon ki, és na. Erről beszéltünk.

– *Minden kezdődött előlről, vagy új kihallgatók jöttek? Volt-e visszautalás a három évvel azelőtti vallomásra?*

– Voltak a régiek közül is, de most aztán mind jobban igyekeztek még egyebeket is bevonni, tehát most már összeesküvésről volt szó. Ebben az összeesküvésben én annak idején megismerkedtem 1945-ben Nagy Ferenc miniszterelnökkel, és tőle is kaptam ilyen utasítást, s én ezt vállaltam, és állandóan adatokat szolgáltattam ki neki... Mondtam, hogy kérem, mikor én '45 őszén kint voltam, az a választás előtt volt, tehát Nagy Ferenc még nem is volt miniszterelnök, nem is találkoztam vele, csak később, úgy emlékszem, '46-ban vagy '47-ben; akkor tényleg találkoztam, mert elmentem hozzá Demeter Bélával, és elmondtam, hogy milyen nehéz körülmények között működik az egyetem, és szerettem volna valamilyen anyagi támogatást kapni. Igen, ez '46-ban történt... És akkor azt mondta, hogy nem adok semmi támogatást, mert sem az egyetem, sem a Magyar Népi Szövetség nem az én politikám híve, és nem azt

követi. Hát mondom, igyekeztem neki megmagyarázni, hogy a mi részünkre támogatást '44 telén, őszén, '45 elején a Maniu-gárdistákkal és más nacionalista pártokkal szemben a román kommunista párt nyújtott. Ez tényleg így volt, megfelelt a tényeknek; népszerűtlen dolog volt, de a Scânteia 1944 őszén közölt egy cikket a románok által végzett atrocitások ellen. Tehát igyekeztem neki megmagyarázni, hogy milyen helyzetben vagyunk. Hát azt mondja: nézd, én most kell adjak kétszáz vagon kukoricát a jugoszlávoknak, nem tudom, mennyi marad, de ha még marad, és meg tudjuk csinálni, akkor küldök a Korparich vezetése alatt álló Kaláka szövetségetek részére, és akkor majd ő ad az egyetemnek is, amennyit tud. Hát ebből nem kaptunk semmit, mert aztán közben folyt ugye a nyomás Magyarországon már Nagy Ferencék ellen is, és nem is volt ez konkrét ígéret.

– *Változott-e a hangnem ezeken a kihallgatásokon? Volt megint kiabálás?*

– Igen, volt megint, de nem ment, megint nem tudtam mondani semmit; folyton azt keresték, hogy összeesküvés volt. Összeesküvés, amelynek én is tagja voltam mint a Bolyai Egyetem reprezentánsa, és ennek a Magyar Népi Szövetség is része. Mondtam, hogy én nem tudom, volt vagy nem volt ilyesmi. Én a magam részéről se nem alapítottam, se részt nem vettem ilyen dologban, amit hát nem akartak tudomásul venni, és végül, amikor már elég hosszú ideje, hónapok óta tartott ez a kínos kihallgatássorozat, amiben a kihallgatók folyton váltakoztak...

– *Volt olyan, akit megjegyeztél magadnak?*

– Egyszer egy volt tanítványom volt köztük, nem direkt tanítványom, mert nem az orvosin volt, de ismertem: a Bolyaira járt Kolozsváron. Egy fiatal – természetesen fiatal – egyetemi hallgató volt, de azért emlékeztem rá, mert valamilyen vezető kommunista volt, az ifjúsági csoportban, valami ifjúsági...

– *Magyar? Román?*

– Zsidó lány volt, és egyszer volt benn.

– *Mint kihallgató?*

– Igen, de nem egyedül.

– *Egyenruhában volt?*

– Nem, rendes civil ruhában, és mondom, nem egyedül, hanem egyik tiszttel volt benn. Én megismertem őt, de tettem magam, hogy nem ismerem. Ő is tette magát, hogy nem ismer, de különben is nem beszélhettünk volna; különben is mit beszéljek, ha most már...

– *Utóbb valaha láttad? Találkoztál vele?*

– Nem. Soha.

– *A nevére...*

– Nem, nem emlékszem, csak úgy ismertem mint egyiket az ifjúsági szervezetben működők közül. Azokkal nem voltam szorosabb kapcsolatban, mert én Vásárhelyen dolgoztam többet, hát a kolozsvári szervezetekkel, a Móricz Zsigmond Kollégium meg a József Attila Kollégium vezetőivel és az egész társasággal nem voltam olyan szoros viszonyban.

– *Más magyarul tudó most sem jelent meg?*

– Nem, nem emlékszem... Elég az hozzá, így telt el közel egy év, amikor egy olyan cellában voltam, ahol éjjel-nappal villany égett. Soha egy év alatt napfényre ki nem vittek. Egy kerek esztendő töltem így villanyfényes körülmények között egy cellában, ahol – amint mondtam – két ágy volt, s középen egy annyi hely, hogy be lehetett jönni; és hát ott ugye kihallgatások közben voltak szinte kellemes percek is, mert mindig, amikor új embert hoztak be, elvittek valakit, és tele voltunk kíváncsisággal, hogy odakinn mi van, mi folyik. Például elfelejtettem mondani, hogy Cecele Mari-on volt egy unokatestvérem is. Valami köztörvényes ügyben, nem tudom, milyen ügyben került be, mérsáros volt; hát neki mint köztörvényesnek sokkal több le-

hetősége volt, őt például odatették lovak mellé, kijárt szekérral a városba bevásárolni, mindig egy órral ment, de ő hajtotta a lovakat. Na, egyszer ott az udvaron összelátalkozunk, és mondta, hogy Lukát és Pauker Annát letartóztatták. Ó, mondom, menj a fenébe, eddig is mindig hülyeségeket mondtál. Annyira nem akartam elhinni én is, a naiv, hogy 1952-ben, mert ez akkor történt, már akkor Ocnele Mari-on voltam, ez lehetséges... Hát '49 óta nem volt semmi kapcsolatam a politikai fejlődéssel vagy visszafejlődéssel; nem tudtam, hogy Gheorghiu-Dej, akit ezek tettek oda annak idején díszből, hogy legyen egy román munkás a párt főtitkára, de mögötte ők csinálnak mindent, Pauker Anna, Luka és a Chişinevschi házaspár, szóval hogy közben a párt megtelt nacionalista elemekkel, és Gheorghiu-Dej elérkezettnek látta az időt, hogy leszámoljon velük. Na, ezt nem tudtam, mint ahogy azt sem, hogy Jakab Sándort is letartóztatták. Teljesen tájékozatlan voltam, nem hittem az unokaöcsémnek, hogy ez megtörtént. De visszatérve a kihallgatássorozatra, hosszú hetek teltek el, én nem tudtam újat mondani, már ők is unták, úgy látszik, hogy kérdezzenek.

